

ПЕРША РЕЗИДЕНЦІЯ ПРАВИТЕЛЯ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ

Рецензія на книгу: О. Юрія Мицика.

ЧИГИРИН — ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ. — К., 2007. — 391 с.

Вітчизняні дослідження останнього десятиліття поповнилися цілою низкою праць з історії Гетьманщини. Основна увага звернена до питань адміністративно-політичного та правового устрою козацької держави, військовій діяльності її чільників. Вийшли в світ ряд збірників документальних матеріалів, які відкривають широкі перспективи дослідження тематики. Разом з тим, поза увагою авторів залишалися резиденції гетьманів України, де працювали урядовці, формуючи як внутрішню, так і зовнішню політику держави. Першим серйозним доробком, в якому висвітлюється історія однієї з них — Чигирин, стала праця о. Юрія Мицика.

З'ясовуючи першопочатки Чигирин, автор наводить цілий ряд версій щодо його назви, звертаючи увагу на урядову політику осадництва Подніпров'я, в якій брала участь дрібна українська шляхта з кінця XVI ст. Утвердження Чигирин як містечка тісно пов'язане з ім'ям Михайла Хмельницького — батька першого гетьмана України. Більшого значення воно набуло в роки Національно-визвольної війни, коли полковий центр став резиденцією правителя козацької держави. О. Юрій Мицик слушно аналізує причини і доцільність вибору столиці на рубежі із степом, посилаючись на аргументацію сучасників та дослідників цієї епохи. Схиляючись до думки про "помилковість" такого рішення гетьмана, автор зазначає, що розрив державної традиції спадкоємності негативно вплинув на подальший історичний розвиток, зокрема став однією з причин Руїни.

З великою скрупульозністю о. Юрій Мицик описує події в Чигирині під час Національно-визвольної війни середини XVII ст. В цей час місто стало не лише могутнім адміністративно-політичним центром, але й столицею козацької України, на яку звертали увагу правителі сусідніх держав. З іншого боку автор окреслює розмаїту діяльність козацької дипломатії у вирішенні конфлікту з урядовцями Речі Посполитої та пошуку надійного

союзника для продовження збройної боротьби. Особливо велика ділема постала перед гетьманом після укладання Зборівської угоди влітку 1649 р. З одного боку була окреслена територія — фактично автономний утвір в межах держави і козацьке населення з визначеними правами і привілеями, з іншого відновлювалося функціонування адміністративних структур Речі Посполитої, що реально окреслювало майбутню конфронтацію. Крім того обмеження реєстру 40 тисячами зумовило невдоволення багатьох учасників війни і навіть початки збройного протистояння в козацькому середовищі. На думку о. Юрія Мицика саме такі обставини підштовхували Богдана Хмельницького до продовження пошуку надійного союзника серед православних монархів, в тому числі й московського царя. Автор акцентує увагу на характері та динаміці українсько-російських дипломатичних стосунків, наводячи значну кількість прикладів посольських місій до Чигирин та Москви. Зрештою рішення Переяславської угоди 1654 р. означено в книзі як військово-політичний союз, спрямований проти Речі Посполитої. Водночас пріоритети міжнародних відносин Московського царства невдовзі змінилися і гетьман розпочинає переговори з шведським королем про визнання його сюзереном над козацькою Україною.

Менш затишно почував себе в Чигирині наступник Богдана Хмельницького гетьман Іван Виговський. О. Юрій Мицик звертає увагу на зростання вже з осені 1657 р. його протистояння із запорожцями та лівобережними полковниками, що призвело до громадянської війни в Україні. Поряд із характеристикою цього конфлікту у книзі міститься опис переможної Конотопської битви 1659 р. Разом з тим, автор пояснює здачу булави гетьманом Виговським Юрію Хмельницькому небажанням "пролиття братньої крові". Друге правління Юрія виявилось для нього невдалим. Похід з Чигирин проти військ Речі Посполитої завершився поразкою і підписанням при-

низливого Слободищенського трактату. Останній не був визнаним лівобережним козацтвом, оскільки один з його керманічів — Яким Сомко не втрачав надії здобути гетьманський уряд під зверхністю Москви.

Коротко охарактеризувавши врядування Павла Тетері та Івана Брюховецького, о. Юрій Мицик робить логічний висновок, що на середину 60-х років поглиблення внутрішньої кризи супроводжувалося і окресленням нових геополітичних контурів через переговори між Московією та Річчю Посполитою і підписанням Андрусівського перемир'я. З резиденцією в Чигирині пов'язана унікальна сторінка нашої історії, адже там декілька років жили і працювали і навіть були однодумцями гетьман Петро Дорошенко і київський митрополит Йосиф Тукальський. У книзі приводяться цікаві факти такої співпраці по відстоюванні українських інтересів в умовах політичного і військового протистояння. На думку автора проголошення Дорошенка гетьманом обох берегів Дніпра у 1668 р. було вершиною його правління. Проте досить скоро це врядування знову звелось до Правобережжя з центром у Чигирині. Спроби порозуміння із Дем'яном Многогрішним не увінчалися успіхом, а польська сторона висунула як альтернативу Михайла Ханенка. Тому гетьман зважується на непопулярний крок — визнавши своїм зверхником турецького султана. Відсутність перспектив подальшої боротьби за об'єднання козацької України змушує Дорошенка восени 1675 р. відмовитися в Чигирині від гетьманування і передати клейноди кошовому отаману Івану Сірку.

Однією із яскравих сторінок в історії Гетьманщини є оборона Чигирини 1677–1678 рр. Автору вдалося, з посиланням на цілий ряд джерел, зокрема щоденник Патрика Гордона, відтворити її повною мірою, вказавши на справжні наміри сторін. Відродження з попелу Чигирини відбулося лише в середині 80-х років XVII ст. з поновленням правобережного козацького устрою. Проте, він не став гетьманською резиденцією, а в ході Північної війни продовжував занепадати, як і більшість українських міст.

З провалом Прутського походу Петра I за Адріанопольським договором Правобережжя відійшло до Речі Посполитої, яка реставрувала там колоніальний режим, що існував до 1648 р. У відповідь мав місце масовий народний рух — гайдамаччина і Чигирин опинився в його епіцентрі. О. Юрій Мицик простежив розвиток цієї боротьби з 1715 р. до найвищого прояву в 1768 р. — Коліївщини. У книзі наводяться сотні прізвищ осіб, які виступили на захист людської гідності і свободи, акцентується увага на тісному зв'язку гайдамаків із запорозьким козацтвом.

Книга о. Юрія Мицика містить цікаві додатки: списки чигиринської старшини, уривки із мемуарних творів, записок та щоденників — Павла Алеппського, Евлія Челебі, Ієроніма Піночі, листи високопосадовців Речі Посполитої. Її прочитання дозволить сформулювати чітке уявлення про функціонування однієї з чотирьох гетьманських резиденцій козацької держави. Нова праця відомого українського історика зацікавить не лише фахівців, але й широке коло поціновувачів вітчизняної історії.

